ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL XII MEM. 3

LA CRONOLOGIA VECHILOR DOMNI MOLDOVENI

DE

N. IORGA

Ședința dela 13 Martie 1931

Frumoasa publicație a d-lui Mihail Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan-cel-Mare*, I, *Documente interne (1374—1437)* (Iași, 1931) poate pune capăt discuțiilor, care durează de atâta vreme, asupra cronologiei Domnilor moldovenești până la Ștefan-cel-Mare și mai ales poate servi a li defini caracterul.

Dela început, nu mai poate fi îndoială asupra datei morții lui Alexandru-cel-Bun.

Avem un ultim act dela dânsul, datat 20 Decembre 6940 (Costăchescu, n-l 99). Cu sistemul cronologic de 1-iu Septembre face: 1431; cu cel dela 1-iu Ianuar: 1432. Scriitorul e Ghedeon, « diacul Doamnei » (Marina), venit din lumea mânăstirească, în care se socotia cu 1-iu Septembre, după datina bizantină. Intâiul act, incontestabil, al lui Ilie e din 13 Ianuar 6940 (Costăchescu, n-l 103): dacă nu se admite « anul dela Martie », cu privire la care au fost atâtea discuții, între G. Popovici, D. Onciul și mine — d-l Costăchescu le citează la p. 328, nota 2 —, aceasta face însă 13 Ianuar 1432.

Cronica țării are pentru schimbarea de Domnie 1-iu Ianuar 6942, ceeace ar face, cu anul dela Martie 1433, cu celălalt 1434, ceeace e absolut imposibil. Dar, cum se va vedea, anii cronicei sunt greșiți pentru toată această epocă.

Ar fi două obiecții, pe care le ridicasem eu însumi acum mulți ani de zile și care mă făcuseră să admit întâiu data de 1433, pe care, în nota din *Convorbiri literare*, am părăsit-o.

Intâiu lupta dela 22 Iunie 1432 cu Turcii (Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum*), pe care o puneam în sama lui Alexandru. Numele acestuia însă nu e pomenit.

Apoi actul pornit dela guvernul Ordinului Teutonic (*Studii și documente*, VI, pp. 653-4), în care, în Februar 1432, se vorbește de «*Domnii* din Moldova», — și se știe că Alexandru își asociase pe Ilie, care, în lista marturilor din familia domnească, trece înainte, iar ceilalți, Stețco, Petru, Alexandru, pe urmă. Dar vestea morții, la 1-iu Ianuar 1432, a bătrânului Domn n'a putut ajunge decât mult mai târziu la Mosty, de unde vine documentul. Iar, dacă și în Iulie (*ibid.*, pp. 654-5), printr'o ștafetă a aceluiaș comandor teutonic, se vorbește de întoarcerea din Moldova, dela «Domnii» ei, a unei solii a Marelui Maestru, Reybnitz și Fochs, se poate ca drumul să li fi ținut mai mult timp. De altfel, cum se va vedea, și Ilie a început cu un fel de asociere, a fratelui Bogdan, tatăl lui Ștefan-cel-Mare; deci erau tot «Domni» în Moldova[1]).

Data de «vara anului 1433» la Dlugosz este cu totul inadmisibilă.

Ilie începe, la 4 Ianuar 1432, cu Sfatul părintelui său. Lângă dânsul ar părea că ține pe Bogdan, *numai* pe Bogdan, cu excluderea celorlalți doi frați în viață, Ștefan (Stețco) și Petru. Dușmănia cu dânșii, născuți din alte mame, primul din Stanca, celălalt din Doamna Marina — ambele străine — ar fi pornit încă de atunci.

La 13 Ianuar încă — dacă actul, păstrat numai în traducere târzie, e autentic — Domnul are lângă sine pe cei doi frați, fără Bogdan. O revoluție de palat care s'ar fi petrecut? S'ar crede o intervenție polonă ca aceea care a adus, după multe frământări, împăcarea din vara anului 1435.

Dar analiza amănunțită a listei boierilor m'a dus (v. *Buletinul Comisiei Istorice* pe anul 1931; supt tipar) la altă explicație.

---

[1]) Presupusul act din 16 Februar 1432 al lui Alexandru (*Uricariul*, XIV, pp. 58-9) e de fapt din 1424 (Costăchescu, pp. 161-6).

Actul din 4 Ianuar, scris de *diacul Cupcici, de origine rusească*, e după computul rusesc, adecă din 1433. Deci Ilie *nu* s'a despărțit nici în ce privește colaborația fraților de sistemul lui Alexandru.

Trecând peste ciudatul act sucevean dela 29 Iunie 1432, redactat de un Pașco diacul, în care marturii, afară de unul singur, Fârău (Forró), sunt de ocazie, *avem la începutul lui 1433 chiar ruperea de Stețco și Petru. Se pomenește ca martur numai Bogdan, nerecunoscut de Alexandru, care el poate să fi provocat schimbarea.*

Războiul pentru tron se poate socoti deci ca început. Dlugosz pretinde că Ilie a înecat pe mama lui Ștefan; de fapt pare că e vorba de mama lui Petru, Marina, pomenită de Alexandru până la sfârșit. Va fi fost o dușmănie de femeie cu Litvana Marinca, soția lui Ilie. Conflictul e întrerupt de *o împăcare*. Ea avuse loc la 15 Iunie, când acum *Stețco reapare. El singur, și nu Petru, care, ca și Bogdan, a căutat și găsit alte drumuri.* El aduce cu dânsul un șir de boieri, Dan, Uncleat, Cozma lui Șandru, Costea lui Dragoș, Petru lui Hudea (din Hudești) (Costăchescu, n-l 112).

Dar *a doua oară* se rupe înțelegerea. Se dă lupta dela Loloiu, în care Ștefan e învins. Localitatea cred că o pot identifica. Podul Iloaii se scria odată Podul Leloaii. «Leloaia» n'are sens, și deaceea s'a inventat nevasta lui Ilie, Iloaia. E podul dela Loloiu. In Muntenia este o localitate cu acest nume, precum și un Loloiești, o Loloiasca.

Cronica socoate până atunci douăzeci și una de luni de Domnie a lui Ilie. Dela 1-iu Ianuar 1432 la 1-iu Ianuar 1433 au trecut douăsprezece: alte nouă duc la *Septembre 1433*. In Octombre și Novembre avem însă acte dela Ștefan (v. *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 92; Costăchescu, n-l 116). Deci *data luptei dela Loloiu, dela Podul Loloiu, se poate fixa precis*, împăcând toate izvoarele.

Aici, o observație. Cronica urmează: «iar după războiul dela Loloiu, domni singur» — adecă Ilie — «22 de luni». Lipsă de sens patentă. Avem a face cu anii lui Ștefan și, cum vom vedea, ei se potrivesc.

Forma cronicei slavone pe care a avut-o Ureche vorbește de lupta dela « Loloiu », adăugind (după Dlugosz) că Ștefan venia dela Munteni, el, fiul Muntencei. Acolo erà Domn acel Aldea, poate o rudă, pus de Alexandru și care-i și luase numele. Dar a admite, ca I. Bogdan, lupta pe teritoriul muntean, la Loloiul Buzăului, nu se poate.

Deocamdată, cu toată asigurarea lui Dlugosz, care opune « ușuratecului » Ilie pe maturul, cumintele Ștefan, Ștefan nu-și poate strânge o Curte. E un simplu alaiu de usurpator. Dintre boierii vechi el are însă pe starostele Jurj dela Frătăuți, al cărui fiu, Dancu, e răsplătit, și pe Mihail Dorohoianul, pe Neagoe Logofătul, din vechea gardă a părintelui său, și chiar pe diacul Ghedeon; se adaugă Stan al Bârlei. Incolo, tineret necunoscut: Duma cel Negru, Negrilă, Ciurbă, Banciu și fratele Ștefu, Halmaj, Albu Ceașnicul, un Cliucinic — între ei probabil Munteni, ca Vistierul Mircea. Concentrarea se face însă răpede în jurul lui, cu Dan, Cupcici, Uncleat, Vistierul Stan, frații Blaj, Domuncuș și Iacob Geréby, Cârstea, Bogdan Stolnicul, popa Iuga, bătrânul Isaia, Dieniș (Costăchescu, n-le până la 124).

Ilie, refugiat în Polonia și înzestrat de rege ca o rudă, a încercat în zădar cu o restaurație: a fost bătut la Dărmănești, în ziua de 1-iu Februar 1434. Data cronicii e bună. Și data de săptămână coincide. Locul e în Vestul țării: Neamț sau Bacău. Ilie pare deci a se fi menținut pe acolo, *probabil în cetatea Neamțului.* In Polonia s'a întors, ca unul care fugise de sub o pază onorabilă, numai pentru a fi internat la Sieradz.

Așa țin lucrurile — Domnie de « douăzeci și două de luni » — până în vara anului 1435.

Dar încă din 1434 vedem neliniștea lui Ștefan (Costăchescu, n-le 125 și urm.), deși în 1433 încă s'a împăcat cu Polonia (Hurmuzaki, II², n-le DCLXVI-LXX). La 25 Maiu el e la Iași, în Iunie la Suceava, în Iulie la Dorohoiu, întreținând boierii cu daruri, și ei rămân în parte credincioși. In Octombre el e la Suceava, asigurat (n-le 128-9).

O lovitură a lui Ilie în iarnă îl așează provizoriu la Suceava, unde e la 17 Februar 1435 (n-l 136). In jurul lui e Jurj de

Frătăuți, Dan, Şteful, Mândru, Cozma, Duma, Mircea, Banciu, Fârău, Cârstea, noii Vitolt, Mișe, Baloș, Berinde. Dar *Ştefan e acolo la 14 Februar* (n-l 132), și el cu noi ajutători: Costea lui Dragoș, Vană Ureacle, Gancea, Giurgiu Piatră.

Lupta dela Podraga restabilește însă pe Ilie. Data de lună, 4 August, e bună în cronică, nu însă și anul: 6944, care ar fi 1436. Greșită și data de săptămână, Vineri, care e bună tot numai pentru 1436. Nu trebuie să se creadă că totdeauna aceste date lunare sunt exacte: călugării cari făceau cronica, — da călugării, căci la Curte s'ar fi scris cu altă pasiune și s'ar fi dat alte amănunte —, aveau la îndemână pascaliile lor, și ei țineau neapărat ca ziua de săptămână să figureze în date.

Actele cu Polonia: supunerea la 14 Septembre a lui Ștefan, căruia i se dau veniturile Moldovei-de-jos, jurământul lui Ilie și al boierilor, sunt din August-Septembre 1435 (Hurmuzaki, II², p. 853 și urm.). Acolo boierii apar toți cu curțile lor: Vâlcea de Lipnic, Isaia de Baia, Petru de Hudești, Uncleat de Zăbrăuți, Șteful de Șerbănești, Duma de Braniște, Lazăr de Tulova, Stan Bârlea de Voroneț, Vitolt de Ripujeni, Deneș Chropotowski, Stețco al lui Jurj de Toporăuți, Damancuș de Sirețel, Ioanăș de Șomuz, Sima al lui Mihăilaș din « Izgherț », Mirea fiul lui Ravas (Litovoiu), Boris de Cuciur, Mic de Silișău (*ibid*., n-l DCCXXIX).

Il vedem pe Ilie Domn în Suceava, la 3 Septembre, când jură regelui polon (Hurmuzaki, II², n-le DCLXXIV-V), — dar nu se însemnă ca loc al documentului Suceava —, la 8 Octombre 1435 (Costăchescu, n-l 137). Boierii sunt cei din iarna primei așezări acolo în Suceava: Jurj, dar și bătrânul Vâlcea, Dan, cei doi fii ai lui Jumătate, Lazăr și Stanciu, Duma, dar și Mircea al lui Limbădulce, un Tăutu, un Iacuș, un Coșulă — întemeietorul mănăstirii botoșănene —, cu aceiași Baloș și Berinde. *El este sau merge însă la Hotin, unde sunt amicii, rudele poloni, încă dela 18 ale aceleiași luni* (*ibid*., n-l 138). Logofătul Deneș e lângă dânsul. De aici se face dania lui Stan Babici, în aceeaș zi (Hurmuzaki, II², pp. 859-60). La 25 Novembre Ilie e întors în capitala sa (Costăchescu, n-l 139).

Conflictul nu este însă terminat. *Se pare că din nou cearta a izbucnit. Lângă Iași, la Piperești, Chiperești pe Jijia, se dă lupta,*

arătată de cronici ca posterioară celei dela Podraga, în ziua de 8 Martie 1436. Aici data de săptămână, Joi, se potrivește.

Lupta, în care biruie tot Ilie, e pentru asociarea la tron: Ilie nu-l pomenise pe Ștefan până atunci nici între marturi, ci numai pe fiul Roman. Primul act care constată înțelegerea nu e mai nou decât din 12 April (Costăchescu, n-l 140).

Baico, apoi pârcălabul de Hotin, Stanciul, sunt răsplătiți de cei doi Domni cari-și împart puterea (Costăchescu, n-le 140-1). Ii găsim împreună la Vasluiu în ziua de 21 April a anului acestuia 1436. Boierimea se ține de dânșii, introducându-se și elemente nouă, un Simion Turcul, un fiu al lui Duma (*ibid.*, n-l 141). In Maiu frații atâta timp dușmani stau unul lângă altul la Suceava (n-l 144), dar Iunie-i aduce iar la Vasluiu, devenit *capitala lui Ștefan* (n-le 145-6). Apoi ei trec în Iulie la Suceava (n-l 147), ca să revie, la 17 din această lună, la Vasluiu și să treacă înainte de sfârșitul lunii la Suceava, când dăruiesc pe Petru Ungureanul din Câmpul lui Dragoș (n-l 149). Alternanța continuă, Domnii părând a fi stabilit și schimbarea reședinții consorțiului lor dela unul la altul: 11, 20 August la Vasluiu (n-le 150-1), 27 August, 18, 19 Septembre la Suceava (n-le 152-4). Urmează o lacună.

Actul lui *Ilie singur* din Suceava, 6944, nu poate fi decât din 1435: îl va fi scris un călugăr care socoate dela 1-iu Septembre (o observă și editorul, p. 496). Căci la 7 Decembre Domnii sunt la Vasluiu iarăși, dăruind pe popa Iuga și pe fiul lui, Mihul grămăticul (n-l 156 [1]). Februar e petrecut la Suceava, unde cel ce primește daruri de confirmări e Șteful al lui Jumătate (*ibid.*, n-l 157 [2]); Maiu în Vasluiu (n-l 159 [3]), ca și Iulie (n-l 162), dar August — cu dania lui Nemirco Ciortoreanul — iarăși la Suceava (n-l 163 [4]), ca și Decembre — cu aceea a lui Mihail din Dorohoiu (n-le 165-6).

[1]) Apare şi un nou boier, Ioan Balcean.

[2]) « Maruşca, sora soţiei noastre », care a săvârşit « viclenie când a fugit la Ruşi », deci în Polonia rusească, e probabil Doamna lui Ştefan, căci soţia lui Ilie era Marinca şi n'avea altă soră decât pe principesa polonă Sofia (Bogdan, *o. c.*, pp. 68—70; cf. Costăchescu, p. 511, n-l 158).

[3]) Se pare că acte scrise răpede puteau să fie date şi de Ilie singur, ca acela, care nu pare falş, din Suceava, 30 Iunie 1437 (*ibid.*, n-l 160). Dar autenticitatea lui nu e sigură.

[4]) Boieri noi Vlaşin, şi doi alţii. Apoi (p. 542) Manoil Grecul (Grec adevărat, se pare).

